

Wprowadzenie

Palimpsest to w pierwotnym znaczeniu rękopis sporządzony na materiale piśmiennym, który już wcześniej był nośnikiem tekstu, z którego ten tekst został usunięty, ale – w wielu wypadkach – da się odczytać za pomocą odpowiednich technik. W sensie metaforycznym można go rozumieć jako tekst wieloznaczny, wielowątkowy, w którym nakładają się różnorodne warstwy znaczeniowe. Figura palimpsestu umieszczona w tytule niniejszej rozprawy odsyła do wielowarstwowej natury procedur badawczych poszukujących obrazu, reprezentacji czy dyskursu dotyczącego danego narodu i jego kultury. Patrząc z perspektywy diachronicznej, nie stanowią one bowiem odizolowanych części narracyjnych i znaczeniowych, przeciwnie – dają się postrzegać jako nadbudowane, „nadpisane”, na wcześniej istniejących, częściowo już zatartych wyobrażeniach i przedstawieniach (wchodząc z nimi w grę polegającą na powtarzaniu, negowaniu czy przekształcaniu). Tytułowe pojęcie w pierwszym rzędzie odnosi się do słynnej pracy francuskiego teoretyka literatury Gérarda Genette’a i zapowiada „lekturę palimpsestową” – wieloaspektową i interdyscyplinarną. Przede wszystkim jednak odsyła do „nawarstwionego” obrazu Polski i Polaków w duńskiej literaturze podróżniczej, który jest świadectwem tyleż rzeczywistych spotkań jej autorów z polskim społeczeństwem i jego kulturą, co ich „podróży po bibliotece” (czyli lektur poprzedzających podróże), jak i szerszego duńskiego (choć z wyraźnymi inspiracjami europejskimi) dyskursu o Polsce.

Celem niniejszej rozprawy jest przeanalizowanie czterech relacji podróżniczych, jedynych, jakie są śladami realnych ekspedycji do Polski duńskich pisarzy i ukazały się drukiem jako odrębne, obszerniejsze publikacje. Jest nim ponadto odpowiedź na pytanie o kształt duńskiej reprezentacji Polski i Polaków wyłaniający się z tej specyficznej hybrydowej formy wypowiedzi literackiej, jaką jest relacja z podróży. Analizowane teksty postrzegam jako części szerszej dyskursywnej całości – sieci powiązań z innymi tekstami (literatury

i kultury), kontaktów i znaczeń, określających ich wartość i sens (*vide* Nycz, 2006: 12). Nie są one zgodnie z taką wykładnią tworam autotelicznymi. Jak diagnozuje Ryszard Nycz, przedmiot artystyczny „staje przed nami [...] wyposażony we wspólnotową (przyjętą w danej kulturze) instrukcję odbiorczą «obsługi» jego pozycji i funkcji; dochodzi do nas rozpoznany, zinterpretowany, oceniony – włączony w instytucjonalny porządek tradycji i kultury” (Nycz, 2006: 12f.). Takie rozumienie owego „przedmiotu artystycznego”, które w niniejszej rozprawie odnoszę do tekstów podróżniczych duńskich pisarzy, uzasadnia, w mojej ocenie, zastosowanie podejścia kulturowego (czyli zgodnego z paradygmatem tzw. zwrotu kulturowego¹), oznaczającego wyjście poza ramy pojedynczej dyscypliny, które lekturę palimpsestową wzbogaci metodologicznie, poznawczo i interpretacyjnie. Stoję na stanowisku, że szersza kulturowa kontekstualizacja literatury podróżniczej, w interesującej mnie odmianie niefikcjonalnej, jej „rekultyryzacja”², nie tylko wzmocni analizę i interpretację tekstów należących do tego typu wypowiedzi, ale przede wszystkim pozwoli w pełni ukazać – z jednej strony – kulturowe uwikłanie literatury, z drugiej – jej dialogiczność i dyskursywny charakter. Ponadto zastosowanie podejścia kulturowego, posługującego się szerszym rozumieniem pojęcia „literatura”, legitymizuje objęcie zainteresowaniem badawczym literaturoznawcy tekstów dotąd często skazanych na teoretycznoliteracką banicję, „oddawanych” innym dziedzinom humanistyki, takim jak antropologia kulturowa czy historia. W zgodzie z założeniami badań kulturowych w mojej analizie uprzywilejowaną pozycję zajmą praktyki interpretacyjne, a jej przedmiotem stanie się również literatura niekanoniczna, w omawianym wypadku stanowiąca główny zaczyn duńskiego dyskursu literackiego o Polsce.

Zagadnienie reprezentacji Polski i Polaków w literaturze duńskiej nie zostało do tej pory opracowane całościowo. Do stanu badań, w tym do analiz dotyczących wybranych aspektów tego szerokiego zakresu możliwych rozpoznaniań, odnoszę się w drugim rozdziale pracy.

---

¹ Vide M.P. Markowski, R. Nycz (red.). *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, 2006, Kraków: Universitas; T. Walas, R. Nycz (red.). *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, 2012, Kraków: Universitas; D. Bachmann-Medick. *Cultural turns. Nowe kierunki w naukach o kulturze*, 2012, Warszawa: Oficyna Naukowa.

² Ryszard Nycz (2006: 31) wskazuje „rekultyryzację”, czyli (re)kontekstualizację literatury, a więc otwarcie jej pola interpretacyjnego na inne dziedziny humanistyki pod względem stosowanych narzędzi i metod badawczych, jak i na szeroki kontekst odniesień kulturowych, w tym społecznych i politycznych, jako jedną z dwóch głównych tendencji w podejściach teoretycznych i metodologicznych spod znaku zwrotu kulturowego w humanistyce.

**

Rozważania teoretyczno-metodologiczne przybliżające narzędzia, jakimi posługuję się w niniejszej monografii, pojawiają się w różnych jej miejscach. Jednakże nadrzędną pozycję w instrumentarium pojęciowym stosowanym w rozprawie zajmują następujące kategorie teoretyczne: dyskurs, intertekstualność (czy w szerszym ujęciu – relacje transtekstualne) i reprezentacja. **Dyskurs**, jedno z głównych pojęć tzw. zwrotu kulturowego (por. Burzyńska, 2006: 73), rozumiany będzie zgodnie z wykładnią zaproponowaną przez Michela Foucault (1977: 151) jako:

[...] zbiór anonimowych, historycznych, zawsze określonych w czasie i przestrzeni reguł, które determinowały w danej epoce i dla danego obszaru społecznego, ekonomicznego, geograficznego lub językowego warunki działania funkcji wypowiedzeniowej.

Temu rozumieniu towarzyszyć będzie Saidowska operacjonalizacja (*vide* Said, 2005). Oznacza ona uwzględnienie wpływu jednostek, również znanych z imienia i nazwiska (w omawianym wypadku chodzi o duńskich pisarzy), na kształt dyskursu i kierunek jego rozwoju. Dyskursy, będące praktykami nadawania znaczenia, mają charakter zarówno umożliwiający rozumienie, jak i je ograniczający – poprzez fakt, że „determinują odpowiedzi na pytania, jak również pytania, które można zadać”³ (Barnes, Duncan, 1992: 8).

Zreferujemy zatem najważniejsze cechy dyskursu: (a) zmienność historyczna, a zatem trwanie i alternacja jego struktur; (b) odniesienie do określonej wspólnoty komunikacyjnej, która wytworzyła dany dyskurs i – w systemie sprzężenia zwrotnego – została przez niego ukształtowana; (c) system wypowiedzi, a więc szeroko rozumiany tekst (w niniejszej pracy uwzględnione zostaną głównie teksty literackie, choć przywoływane też będą inne teksty kultury). Dyskurs, ów uspołeczniony i wspólnotowy sposób mówienia o Innych, nie jest zatem światopoglądowo neutralny; w jego mocy pozostaje konstruowanie podmiotu, nad którym sprawuje władzę. W moich rozważaniach zastosowanie znajdzie wskazywana przez Michela Foucault (1977) zależność wiedzy i władzy, która posłuży w tym wypadku eksplikacji charakteru duńskiego dyskursu o Polsce; dyskursu kształtującego się z pozycji uprzywilejowanej: przekonania (niekoniecznie uświadomionego czy eksplicytnie formułowanego) o cywilizacyjnej i kulturowej przewadze reprezentującego

³ „[...] they determine answers to questions, as well as the questions that can be asked”.

podmiotu. Istotnym aspektem w odczytaniach relacji duńskich podróżników stanie się pozycyjność wszelkiej wiedzy, a także kulturowe uwarunkowania procesu poznawczego. Dyskurs, będący, jak chce Mieczysław Dąbrowski, „zwarnikiem mniemań odrębnych [...] wspólnym mianownikiem [...] dla działań i zachowań, co do których panuje powszechne dziś przekonanie, że są osobne i oderwane od jakiegokolwiek podłoża” (Dąbrowski, 2009: 16), żywi się też uproszczonym sposobem rozpoznawania Innych, przybierającym formę stereotypu. Zatem również stereotypy (w tym tzw. stereotypy długiego trwania, *vide* Orłowski, 2004), ale także zaczerpnięte z refleksji imagologicznej obrazy Innego – konstrukty złożone z „opinii i mentalności, służące opisowi różnorodności czy też niemal całokształtu wrażeń” (Beller, 2006: 29) i sposoby konstruowania świata poprzez język (por. Rigney, 2007: 415) – staną się przedmiotem krytycznej refleksji w niniejszej rozprawie.

W trakcie analizy nieobca mi będzie refleksja nad cytacyjną naturą dyskursu, której emanacją jest powielanie wzorców postrzegania i rozumienia Innego, a zatem nad szeroko pojmowanymi **relacjami transtekstualnymi** – „transcendencjami tekstualnymi tekstu”, jak opisuje je francuski literaturoznawca Gérard Genette (2014: 7). Genette’owskie kategorie⁴ można ponadto uzupełnić o alegację – czyli wymykające się dialogiczności, wielogłosowości bezkrytyczne przywoływanie tekstów, traktowanych apologetycznie, oraz takie, którym przyznany zostaje status obligatoryjny⁵ (Głowiński, 2000: 23ff.), innymi słowy o Bachtinowskie „słowo autorytatywne”. Odkrycie takich śladów tekstowych w analizowanych utworach stanowić będzie istotny przyczynek do zrozumienia omawianego dyskursu, możliwego dzięki wskazaniu na kanoniczny moduł niektórych elementów reprezentacji.

Z zaproponowanych przez Genette’a typów relacji transtekstualnych w omawianym przypadku, czyli w odniesieniu do niefikcjonalnej literatury podróżniczej, najbardziej interesującą kategorią dla rozpoznania dyskursu, dla zarysowania jego kształtu (czy też, ściślej ujmując, dla zdefiniowania kanałów interpretacyjnych stosowanych do reprezentacji polskiego Innego) wydaje się być sfera intertekstualności, owa postulowana przez Saida (2005) cytacyjność. Poszukiwać jej będę na poziomie retorycznym analizowanych

---

⁴ Gérard Genette (2014: 7ff.) wyróżnia pięć typów owych relacji: intertekstualność, paratekstualność, metatekstualność, architekstualność i hipertekstualność.

⁵ Michał Głowiński jako przykład alegacji podaje odwołanie do tekstu Marksa i Engelsa w pisarstwie marksisty – mowa zatem przede wszystkim o module propagandowym i doktrynerskim (*vide* Głowiński, 2000: 23).

tekstów, w ich strukturze informacyjnej oraz w elementach służących konstruowaniu obrazów polskiej rzeczywistości – a zatem w sferze reprezentacji. W kolejnej części pracy podejmę również kwestie genologiczne, odwołując się tym samym do architekstualności – badając, w jaki sposób i w jakim stopniu analizowane relacje podróznicze realizują założenia swojego gatunku / swoich gatunków.

Trzeci obszar odniesień stanowi **reprezentacja**. Jej zakres dotyczy zarówno relacji tekst a rzeczywistość, jak i referencjalności tekstu (gdzie intertekstualność pełni funkcję mediatyzacyjną, pośredniczącą pomiędzy odniesieniami i relacjami wewnątrztekstowymi a polem zewnętrznym wobec tekstu – uwarunkowaniami o charakterze społecznym, historycznym, politycznym i kulturowym, *vide* Nycz, 1995: 81). Reprezentacja będzie jednak w niniejszej rozprawie rozumiana przede wszystkim jako kreacja rzeczywistości, substytut podporządkowany i formowany przez obowiązujący dyskurs; zostanie zdefiniowana jako „przedmiot powszechnego obiegu w dyskursie i wymianie kulturalnej” (Zajas, 2008: 33), a jej przeanalizowanie nie będzie miało na celu zweryfikowania prawdy o rzeczywistości. Chodzi zatem o przedstawianie, konstruowanie innej (tu: polskiej) rzeczywistości, obwarowane kodami rodzimej (w tym wypadku: duńskiej) kultury. Innymi słowy – pojęcie to będzie ujmowane w zgodzie z jej substytucjonalnym (a nie uobecniającym) rozumieniem (*vide* Markowski, 2006) jako akt performatywny, skonstruowane przedstawienie rzeczywistości. W tym rozumieniu reprezentacja nie odsyła do rzeczywistości, ponieważ uznaje ją za niedostępną, ale do systemu znaków i kodów – ma zatem charakter relacji semiotycznej. Takie ujęcie implikuje opowiadanie się za epistemologiczną strategią reprezentacji⁶. Podstawową technikę tak pojętej reprezentacji stanowi perspektywa (pojęcie zapożyczone z teorii i historii sztuki), która jest „konstrukcją symboliczną”, której wyznacznikiem nie jest neutralność, ale właśnie podporządkowany oku podmiotu reprezentującego rzeczywistość specyficzny sposób uszeregowania jej elementów (*ibidem*).

Ponadto moja analiza odzwierciedli przesunięcie, jakie nastąpiło we współczesnej teorii krytycznej – z przedmiotu na podmiot reprezentacji (Pendergast 2000, za Markowski 2006). W jego rezultacie w centrum zainteresowania zna-

---

⁶ Michał Paweł Markowski (2006: 318ff.) oprócz strategii epistemologicznej wymienia: ontologiczną – odwołującą się do mimetycznej, uobecniającej funkcji reprezentacji, apofetyczną – będącą aktem niewiary w reprezentację i estetyczną – gdy rzeczywistość zostaje zastąpiona sferą reprezentacji i jednocześnie nie ma nic wspólnego z rzeczywistością – tzw. puste reprezentacje.

laż się sam proces przedstawiania i podmiot reprezentujący – a zatem uwarunkowania natury biograficznej, społecznej, politycznej i historycznej, jakie nań wywarły wpływ, a przez to również na sam proces. Duński antropolog Michael Harbsmeier, autor licznych opracowań dotyczących europejskich przykładów literatury podróżniczej, we wstępie do antologii tekstów pisanych na przestrzeni wieków o Danii, powstałych w wyniku realnej podróży do tego kraju, wskazuje elementy istotne dla ich właściwego zrozumienia. Wśród nich (obok czasu powstania utworu) wymienia szereg aspektów biograficznych przynależnych podmiotowi reprezentującemu, które mają zasadnicze znaczenie dla obrania konkretnej perspektywy oglądu, a tym samym determinują zakres i kształt reprezentacji. Zalicza do nich m.in. płeć, wiek, status społeczny, powody i motywacje do odbycia podróży, jej cel, profesję podróżnika, a także kraj jego pochodzenia, przyznając temu ostatniemu elementowi moc wpływu na kształt relacji (Harbsmeier, 2002: 10ff.). Mowa tu zatem o pozycyjności wiedzy reprezentującego podmiotu *par excellence*. Analiza wybranych relacji podróżniczych odsłoni również ich implicytną stronę – autoidentyfikację społeczną, narodową, cywilizacyjną i osobistą duńskich podróżników, dla których obcy kulturowo kontekst stanie się także „polem eksperymentowania JA” (Schmeling, 1996: 367).

***

Prezentowane duńskie przykłady literatury podróżniczej o tematyce polskiej (autentystyczne relacje z podróży, jednak zróżnicowane pod względem kompozycji, poetyki, walorów estetycznych, pozycji podmiotu/autora-narratora w tekście i ideologii) zostaną zaprezentowane jako część szerszego duńskiego dyskursu o Polsce. Analiza tekstów, dokonana z jednej strony metodą imagologiczną (tzn. analiza treści odkrywająca „obrazy” – por. Beller, 2006), z drugiej – o inspiracjach narratologicznych i pochodzących z badań postkolonialnych (poprzez odsłanianie struktur głębokich, w tym wypadku – wzorców myślowych leżących u podstaw wyobrażeń i opisów polskiego Innego), pozwoli na scharakteryzowanie reprezentacji Polski i Polaków, a także strategii, za pomocą których jej dokonano. Reprezentacja będzie rozumiana zgodnie z rozpoznaniem Carmen Andraş (2010: 10) jako fenomen o jednocześnie indywidualnym i społecznym charakterze: „figury percepcyjne i narracje, sieć wyobrażeń i idei, kulturowe i wyobrazeniowe czy ideologiczne konstrukty, metafory”. Status „bycia pomiędzy” (*in-betweenness*) reprezentacji Innego łączy się z tożsamą cechą literatury podróżniczej jako fenomenowi pogranicznego, w którym „[...] społeczno-historyczna i dokumentalna aktualność napotyka

autoreferencjalność, rzeczywistość napotyka fikcję”, i który jest aliansem referencjalnego z refleksyjnym, faktograficznego z fikcyjnym, politycznego z historycznym, centrum i peryferii (ibidem)⁷.

W tym szeroko zakrojonym zakresie pomocne będzie badanie wewnętrznych właściwości dyskursu wyrażonych kategorią intertekstualności. Jak bowiem dowodzi Edward W. Said w przełomowej i konstytutywnej dla studiów postkolonialnych publikacji *Orientalizm* (2005), dyskurs rządzi sposobem przedstawiania Innych, stanowiąc formację w znacznym stopniu spetryfikowaną, odznaczającą się tzw. cytacyjną naturą. W niniejszej pracy pozycję tekstu kanonicznego dla omawianego dyskursu przypisuję publikacji *Indtryk fra Polen* [Wrażenia z Polski] z 1888 roku (oraz pozostałej twórczości podróżniczej i publicystycznej) autorstwa Georga Brandesa – miłośnika, znawcy i orędownika sprawy polskiej, którego wypowiedzi ustanawiają wzorce interpretacyjne dla duńskiego rozumienia i postrzegania Polski i Polaków. Argumenty przemawiające za takim stanowiskiem odnaleźć można zarówno, przywołując postać samego autora, jego znaczenie dla duńskiego dyskursu publicznego (kulturalnego – w tym dotyczącego literatury – społecznego i politycznego), jak i w tekstach dotyczących Polski, powstałych w okresach późniejszych, w których – i na tym właśnie aspekcie skoncentrowana będzie analiza w niniejszym opracowaniu – reprezentacja Polski nosi wyraźne znamiona lektury Brandesa. Odkrywanie reprezentacji Polski opierać się będzie na wyznacznikach analitycznych, do których należą:

(a) Założenie, które podziela badania imagologiczne i postkolonialne, że obraz Innego stanowi ramę referencyjną dla samoidentyfikacji (w tym wypadku) podróżnika, że jest on ściśle skorelowany z jego „sytuacją wyjściową”, czyli – jak wyraża to Zlatko Klátik (1969: 143) – czerpie z „wewnętrznych zasobów” autora-narratora i jest „momentem podwójnego odzwierciedlenia rzeczywistości”⁸. Do owych zasobów należy zaliczyć kategorie, o których uprzednio była mowa: kraj pochodzenia podróżnika, jego wiek, zawód, płeć, pozycja społeczna, wykształcenie, cel podróży, wcześniejsza wiedza o odwiedzanym kraju (również w formie uprzedzeń i stereotypów)⁹. Na takiej bazie dokonuje się owo „podwójne odzwier-

---

⁷ Por. „[...] social-historical and documentary actuality meets self-referentiality, reality meets fiction. It is a space of borderline tension between the referential and reflexive, factual and fictional, memory and imagination, political or ethical and historical, ideological and imaginary, center and periphery” (Andraş, 2010: 10).

⁸ Por. także Barnes, Duncan, 1992: 3; Krzemiński, 2015: 33.

⁹ Amerykański historyk, autor przełomowych dla antropologii kulturowej prac, James Clifford (1986: 3) diagnozuje, że pisanie etnograficzne – które jako dotyczące reprezentowania In-

ciędlenie” – zaprezentowana zostaje nie tylko inna przestrzeń kulturowo-społeczna, ale także rodzima, która niejako „przegląda się” w obcej (por. Said, 2005, Harbsmeier, 2002). Retoryczną strategią pisarską najczęściej aplikowaną do takiego przedstawiania jest „inwersja” – odwracanie obrazu własnej kultury, by w ten sposób uzyskać obraz „obcego”, przypisywanie mu cech odwrotnych od tych charakteryzujących autoidentyfikację podróżnika. Inny integrowany jest we własnych kategoriach poznawczych podmiotu reprezentującego w procesie swoistej kulturowej antropofagii, będącej strategią osławiania odmienności. Z tych przesłanek wynika uwaga poświęcona w moim opracowaniu samym autorom relacji z podróży i okolicznościom ich wizyt w Polsce.

(b) Pod uwagę zostaną wzięte elementy obrazu Polski w wytyczonych przez tekst Brandesa kategoriach – kanałach interpretacyjnych dla duńskiego rozumienia i przedstawiania polskiej rzeczywistości. Obraz Polski nosi też znamiona tego, co w terminologii studiów postkolonialnych określane jest jako *mapping*, tworzenie mapy, kartografowanie (*vide* Pratt, 2011). Arne Melberg (2005: 25) zwraca uwagę na metaforyczny aspekt tworzenia takiego przedstawienia, jego „perspektywiczność” (w sensie oglądu z pewnej konkretnej perspektywy) i interpretacyjny wymiar (por. rozdz. 1).

(c) Obok zasygnalizowanej powyżej analizy treści i komparatystycznego zestawienia kilku duńskich relacji z tego samego kraju refleksji badawczej poddana zostanie również forma utworów, ich kompozycja i poetyka, dzięki którym odkryte zostaną kolejne warstwy znaczenia analizowanych tekstów – implikujące przyjętą przez autorów-narratorów pozycję strategiczną i ideologiczną, na którą miał wpływ programujący ją dyskurs. Krakowska badaczka Dorota Korwin-Piotrowska (2001: 163) podkreśla intertekstualność i retoryczność, cechujące podróżopisarstwo autentystyczne – a zatem jego elementy literackie, które zgodnie z jej diagnozą są równie ważne, co elementy faktograficzne, takie jak „rysunkowa i słowna wizualizacja, zgodność z aktualną wiedzą geograficzną, językową, antropologiczną i historyczną oraz kartografią i statystyką” (*ibidem*).

---

nego ma cechy wspólne z literaturą podróżniczą – zdeterminowane jest na sześć sposobów: kontekstualnie (przez środowisko społeczne), retorycznie (przez konwencje językowe i literackie), instytucjonalnie (pisanie w ramach lub wbrew określonym tradycjom, dziedzinom badawczym czy dla konkretnej publiczności), genologicznie (różni się od powieści czy relacji podróżniczej), politycznie i historycznie. Jako podobnie ukontekstualnioną – zarówno wewnątrz-, jak i pozaliteracko (wskazując na uwarunkowania etniczne, polityczne, społeczne, religijne i psychologiczne) postrzega analizę imagotypową treści w badaniach z zakresu literaturoznawstwa porównawczego niemiecki komparatysta Manfred Schmelting (1996: 364).

* * * * *

Rozważania na temat wybranych przykładów relacji podróżniczych z Polski, których autorami są Georg Brandes, hrabina Else Moltke, Hilmar Wulff i Dea Trier Mørch (rozdziały III–VI), poprzedzają dwa rozdziały o charakterze odpowiednio: teoretycznym i historycznoliterackim. W pierwszym z nich analizie poddano pojęcie literatury podróżniczej. Krytycznie zestawione zostały w nim sposoby rozumienia tego pojęcia o proweniencji głównie anglosaskiej i niemieckiej z rozpoznaniem teoretyków polskich oraz skandynawskich. Ambicją przyświecającą autorce przy tak szeroko zakrojonej komparatystyce pojęciowej jest chęć – co zapewne oczywiste – jak najpełniejszego przedstawienia omawianego zakresu, ale także ukazanie specyficznego dla stanowiącego punkt odniesienia obszaru kulturowego (tu: skandynawskiego i polskiego) wkładu w teoretycznoliterackie rozpoznanie. Rozdział stanowi niezbędną ramę teoretyczną dla właściwego rozumienia analizowanych tekstów podróżniczych. W jego części końcowej wyznaczam strategie, które posłużyły do scharakteryzowania czterech odmiennych autorskich poetyk reprezentacji Polski i Polaków. Rozdział drugi, omawiający motywy i wątki polskie w literaturze duńskiej, postrzegam jako konieczny kontekst literacki i kulturowy dla rozumienia tekstów poddanych analizie w kolejnych czterech rozdziałach pracy. Dzięki zawartym w nim informacjom możliwe jest, moim zdaniem, właściwe pozycjonowanie wybranych relacji podróżniczych w duńskim dyskursie o Polsce, ukazanie ich specyfiki gatunkowej, estetycznej i poznawczej.

* * * * *

Fragmenty analizowanych utworów oraz cytaty pochodzące z literatury przedmiotu przytoczone w rozprawie – o ile nie zaznaczono inaczej – przedstawiam w moim tłumaczeniu. Cytaty oryginalne zostały wówczas podane w przypisach dolnych lub poniżej cytatu blokowego. W wypadku relacji Georga Brandesa *Wrażenia z Polski* konieczna była niekiedy rewizja dostępnego tłumaczenia na język polski¹⁰ – została ona dokonana w trybie komentarzy i uzupełnień.

---

¹⁰ Chodzi o przekład Zygmunta Poznańskiego wydany w 1898 roku, którego podstawą było tłumaczenie na język niemiecki.